

Ткач Л.О., Скаловська С.І., Захарчишин О.В.

ЛЕКСИКА З КВАЛІФІКАТОРОМ “ЗАХІДНЕ” У “ВЕЛИКОМУ ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ”

Історія української лексикографії – це одна з найцікавіших сторінок загальної історії української культури, адже в часи, коли українці не мали своєї держави, словники “ставали ніби маніфестами національного пробудження, підтримували духовність етносу” [14, 144], а українські словникарі вкладали своєю жертвовну працю в монументальні зібрання лексики української мови, що й дотепер служать потребам лінгвістичної науки. Словники, як масовий жанр лінгвістичної літератури, посідають чільне місце у нормалізаційних процесах, а лексикографічна практика підсумовує стан лексичних норм української літературної мови на різних синхронних зрізах [16, 1].

Сучасна *лексикографія*, або *словникарство* (*словництво*), – це прикладна галузь мовознавства, що займається збором, описом, упорядкуванням лексичного матеріалу й теоретичними заходами укладання словників. І. Ціхоцький та О. Левчук вказують, що “пріоритетними завданнями лексикографії є нормування, кодифікація, а в окремих випадках звичайне реєстрування лексики якоїсь мови в цілому, зокрема її літературного різновиду, ідіолекту окремих авторів, територіальних і соціальних діалектів, лексики окремих сфер пізнання в діахронному або етимологічному перерізі, з поданням сучасної правописно-акцентологічної норми чи норми їх уживання у стійких словосполученнях, фразеологізмах та стилістичної функціональності” [26, 4].

Серед словників різного типу найвагоміше місце посідають тлумачні. О. Демська наголошує, що “в лексикографічній традиції *тлумачне словникарство* має, так би мовити, статусний характер, виявляє певний культурний рівень народу, тобто якщо мова має загальномовний нормативний або ж зорієнтований на нормативність тлумачний словник, то її статус прийнято вважати високим, а народ – належним до кола культурних народів” [6, 43].

Сучасні лексикографи забезпечені розвиненою теоретичною базою та випробуваними практичними методиками, завдяки чому в Україні з’являється дедалі більше словників різного типу – як друкованих, так і електронних. У статті О. Хмельовської наведено такі факти: за 1991-ий рік було видано лише 18 словників, а в 2011 році – 224; дедалі більшої популярності набирають мобільні словники, за допомогою яких можна розпізнавати незнайомі слова (незалежно від мови і шрифту) за допомогою фотокамери й швидко отримувати переклад; існують також словникові онлайн-ресурси («Словники України on-line», «Словопедія», «r2u», «Розум.нет» та ін.) [25].

Одним із актуальних завдань сучасної української лексикографії є об’єктивне відображення в словниках тлумачного типу багатьох слів, які вживалися в західноукраїнському варіанті літературної мови другої половини XIX – початку XX ст. й були характерними як для мови творів західноукраїнських письменників, так і для мови періодичних, наукових, навчальних видань того періоду тощо. Перші лексикографічні праці, в яких зафіксовано й описано типові відмінності між західноукраїнським та наддніпрянським слововжитком, з’явилися в середині 20-их років XX ст. Однією з таких праць був, зокрема, “Український стилістичний словник” І. Огієнка (1924, Львів), проте всебічне наукове дослідження впливу західних традицій та західноукраїнської мовно-літературної практики кінця XIX – початку XX ст. на становлення стилістичних норм сучасної української літературної мови розпочалося порівняно недавно [1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 11; 17–24]. О. Стишов цілком слушно стверджує, що “в сучасному мовознавстві помітно зросла увага дослідників до історично зумовлених регіональних варіантів української літературної мови, характерних для XIX – початку XX ст.; уведення до наукового обігу нових писемно-книжних джерел стимулює пошуки в галузі історії формування словника єдиної літературної мови, витворення кодифікованої термінології з різних галузей знань; зафіксовані в досліджуваних матеріалах лексичні, фонетичні, граматичні та інші варіанти можна пояснити історичним розвитком літературних норм, давністю й стійкістю літературних традицій” [15]. Тому залишається ще чимало проблемних питань, що їх мають розв’язати сучасні українські лексикологи та лексикографи.

Позначка “*західне*” для маркування ряду слів використана в усіх найбільших словниках української мови, виданих у XX ст. й на початку XXI ст., проте й досі в українському мовознавстві не вироблено обґрунтованих критеріїв для кваліфікації того чи того слова як “західного”, немає чітких дефініцій термінів “західне” та “діалектне”, внаслідок чого немає послідовності в застосуванні відповідних словникових кваліфікаторів. Попередні спостереження показують, що сучасна словникарська практика демонструє ширше застосування кваліфікатора (маркера) “західне” [слово], ніж це було, зокрема, в практиці укладання “Словника української мови” в 11-ти томах (1970–1980 pp.).

Мета статті полягає в тому, щоб установити зміст кваліфікатора “західне”, застосованого для маркування реєстрових слів у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” (Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел; видавався у 2001, 2003, 2005 рр.), на підставі аналізу семантичних та структурних характеристик відповідних слів та тих вірогідних лексикографічних джерел, з яких їх узято до ВТС СУМ.

У передмові сказано, що “мотивація включення слова до Словника зумовлюється його фактичним використанням у текстах художньої літератури, науково-популярних виданнях, масових часописах, технічній літературі та усній мові”, що “до Словника також увійшли слова та словосполучення, які з різних причин не були представлені в тлумачних словниках раніше (слова, що органічно увійшли в українську літературну мову протягом останнього десятиліття у зв’язку з реаліями, пов’язаними з народною медициною, релігією, астрологією, кібернетикою, комп’ютерною технологією та ін.; слова, що до останнього часу перебували за межею загальноприйнятої літературної мови (так звана понижена, жаргонна та ін. лексика); крім того, до Словника включені слова, що вживалися в художніх текстах у XIX – XX століттях [ВТС СУМ, с. III].

Аналізуючи сучасну українську тлумачну лексикографію, В. Німчук доводить, що “ВТС СУМ фактично є варіантом академічного СУМа в 11-ти томах, а не оригінальною працею [12], оскільки «Список основних умовних скорочень у словнику» (ВТС СУМ, с. IX), повністю збігається з відповідною частиною СУМ (т. I, с. XXVIII)” [12]. В. Німчук, як авторитетний історик мови і знавець словників, привертає увагу й до таких слів, що мають позначку *зах.*

Міркування вченого щодо випадків неадекватного використання ремарки *зах.* (західноукраїнське слово) – обгрунтовані: “наприклад, у статті «Груля... *зах.* Картопля» (с. 205). Насправді зазначена лексема вузькоговіркова, функціонує в небагатих лемківських поселеннях, зокрема на заході Пряшівщини [1: карта № 323]. Слово **криївка** в СУМі паспортизується уривками з творів І. Франка, Ю. Яновського, тому при ньому немає жодної ремарки (СУМ, IV, с. 424), у ВТС СУМ біля нього позначка *зах.* Вокабула **Псевдо** оснащена позначками *невідм[інюване]*, *зах.* На якій підставі? На заході України іменник **псевдо** відмінюється. Його вживання не обмежено територіально. Адекватно стилістичні ремарки можуть давати тільки науковці, в розпорядженні яких є великі лексичні картотеки” [12].

За нашими спостереженнями, група слів з кваліфікатором “західне” представлена у ВТС СУМ різними частинами мови, проте значну перевагу мають іменники – близько 76 %; прикметники – близько 11 %; дієслова – близько 7 %; прислівники – близько 5 %; займенники – близько 0, 5 %.

Тематичні групи іменників з кваліфікатором “західне”. Саме іменники відзначаються найбільшою тематичною розгалуженістю лексичного значення. У складі іменників на позначення конкретних понять виділяємо такі тематичні групи:

1. Назви осіб за спорідненістю і своєю роллю в родинних стосунках, віковими ознаками, соціальним статусом та роллю в родинному господарстві: *антенати* – предки; *бенькарт* – позашлюбна дитина; *верствак* – ровесник; *виступка* – покритка; *дзьопа* – дівчина; *дівця* – дівчина; *дівчачья* – підлітки, дівчора; *дойка* – мамка, годувальниця; *домар* – господар дому; *доматорка* – господиня; *дядик* – батько; *газда* – господар; *газдинька* – пестл. до газдиня; *газдиня* – господарка; *завитка* – покритка; *копівка* – позашлюбна дружина; *нанашка* – хрещена мати.

2. Назви осіб за професією, родом постійної чи тимчасової діяльності відображають такі традиційні сфери праці, як *скотарство*: *воляр* – те саме, що воляр; *гайдей* – чередник; *рільництво*: *женькиня* – жниця; *женьчар* – жнець; *женьчарка* – жниця; *загінчай* – погонич біля плуга; *лісове господарство*: *горар* – лісник у горах; *грабачка* – робітниця, що згрібає сіно чи овес; *ремесло*, *торгівля*: *гандляр* – те саме, що гендляр; *годинар* – годинник; *годиняр* – годинник; *дзвінник* – майстер із виготовлення дзвонів; *дзигармайстер* – годинниковий майстер; *дуганяр* – торговець тютюном; *закупень* – покупець, скупник; *церковна сфера*: *візитатор* – духовна особа у католицькій церкві, яка має особливі повноваження. До цієї ж групи входять назви осіб, що мають стосунок до офіційно-правових та адміністративних відносин, військової служби: *винувач* – обвинувач; *відборець* – адресат; *відпоручник* – уповноважений, представник; *військовик* – вояк, армієць; *дарівник* – даритель; *депендент* – помічник адвоката. Порівняно менша кількість слів називає представників вільних професій або ж пов’язана з тимчасовими заняттями: *вандрівник* – мандрівник; *вербуванець* – той, хто завербувався; *гудак* – музика, скрипаль; *денникар* – газетяр, журналіст; *джокей* – жокей; *змагун* – учасник змагання, *ліцитатор* – чиновник.

3. Назви осіб за якісними ознаками характеризують *зовнішній вигляд*: *баброш* – нехлюй, нечупара; *бабруля* – нехлюйка; *бридуля* – гидка, потворна жінка; *гелевач* – черевань, товстун; *гельох* – черевань; *природні вади*: *балоба* – шульга, лівша; *бокозійник* – той, хто страждає на косоокість, косоокий; *гикавець* – заїка; *загакливець* – заїка; *лівцун* – лівша; *розумові здібності*: *бемба* – йолоп, бевзь; *ватроль* – йолоп, бевзь; *глуптак* – дурень; *дурнас* – дурень, бевзь; *дурноха* – дурень, бевзь; *лавута* – дурень, блазень; *психічні риси, звички та поведінку*: *верти-*

голова – той, хто має звичку вертіти головою; **ворохібник** – бунтівник; **гадра** – сварлива баба; **гарука** – сварлива людина; **дадакач** – базікало; **девотка** – святенник, святенниця; **жимоїдник** – ненажера; **збивач** – скнара, скупій; **бальсник** – те саме, що бальяндрасник; **бальсниця** – жін. до бальсник; **заснайко** – те саме, що задавака; **неморальну поведінку людини: байдур** – волоцюга, бабій; **батяр** – розпусний, легковажний чоловік; **вертиполох** – жевжик, легковажна людина, шелихвіст; **гукля** – розпусна, гуляща жінка; **гонівітер** – шалапут; **галапас** – дармоїд; **зайдисвіт** – волоцюга, авантюрист; **майновий стан: голобриш** – голодранець; **дідовин** – жибрак; **жилляр** – безземельний селянин, одинак; **заснайбіда** – бідолаха.

Переважає більшість слів цієї тематичної групи має негативні емоційно-оцінні конотації. Лише кілька слів називають такі риси людини, що їх оцінюють **позитивно**: **бава** – гостинна газдиня, що не хоче відпускати гостей; **благодар** – доброчинник; **зух** – завзята людина; молодець, хват.

4. Назви частин тіла людини та інші назви, пов'язані зі станом тіла чи хворобливими виявами: **ворга** – губа; **бозуля** – гуля; **гисель** – гомілка; **главиця** – голова; **гаргала** – горло; **гелево** – черево; **гелюх** – 1) нутрощі, тельбухи, 2) черево; **гиргачка** – горло; **гирланка** – горло; **гугля** – гуля; **гузва** – гуля; **гузуля** – кругла гуля; **гуш** – гуля на тілі; **дуна** – сідниця; **згоїна** – шрам; **витрут** – місце, натерте на носі під час ходіння, **лялько** – зіниця в оці.

5. Назви предметів сфери побуту людини – кількісно найбільша тематична група, що структурно складається з таких підгруп:

а) назви одягу, частин одягу, додатків та прикрас: **алтиця** – вставка під пахвою гуцульської сорочки; **байор** – крайка; **балець** – жіноча хустка; **балхва** – кольорова смужка на тканині; **бовтиця** – підвіска; **бруслик** – жилет; **брусля** – короткий кожух без рукавів; **брячка** – пряжка; **букурія** – вузький шкіряний пасок; **вервиці** – коралове намисто; **гамба** – вузол, що використовується як гудзик; **гарасівка** – вузька червона вовняна стрічка; **гачі** – штани; **гачник** – очкур; **горботка** – сідниця; **гугля** – біла свита; **гугля** – різновид гуцульського верхнього чоловічого і жіночого одягу з білого сукна; **джугля** – зимова шапка; **дзьопа** – стара хустка; **доколінниці** – довгі панчохи у гуцулів; **дуди** – вилога на рукавах сорочки; **задушник** – те саме, що сардак; **маринарка** – жакет, **опліччя** – жіноча сорочка; **збірна назва старого, зношеного одягу: гандзолля** – лахміття, драгтя;

б) назви взуття: **засуванець** – чобіт, зроблений так, що годиться і для лівої, і для правої ноги; **зміток** – зношений личак; **довбанці** – дерев'яне взуття; **дуб'янци** – постоли з дубленої шкіри; **калаверці** – чоботи;

в) назви матеріалу для пошиття одягу, взуття: **біленце** – полотно; **бляня** – хутро; **габлина** – телятина; **гадwab** – те саме, що єдваб; **дима** – прозора смугаста тканина, каніфас; **дубленець** – вицинена дублена шкура;

г) назви знарядь, пристроїв, предметів праці і побуту, серед яких можна виділити гнізда слів на позначення знарядь з подібними властивостями, напр. – **назви гострих предметів та їх частин: бардаш** – велика сокира; **багро** – багор; **бичак** – ніж з коротким держакком; **брич** – бритва; **вила ні** – залізні вила для гною; **габлі** – вила з кульками на кінцях зубців для навантаження, вигрібання картоплі та інших коренеплодів; **гаска** – клевець для розбивання шматків вареної солі; **дзюбак** – кирка; **дійник** – дійниця; **засубець** – гострий гачок для чіплення; **заступень** – заступилно; **костура** – ніж для забиття тварин; **назви різноманітних щіток: дергавка** – щітка для розчісування конопель; **дряпа** – дротяна нерухома щітка для розчісування об неї вовни; **замітавка** – щітка для підмітання підлоги, долівки; **назви дощок та інших предметів з дерева: гонот** – гонт, **двіцалівка** – дошка завтовшки два дюйми; **дилина** – груба дошка; брус, балка; **дилиння** – збірн. до дилина; **дниця** – поперечна дошка в колесі водяного млина; **дровно** – дровина; **вернина** – скіпа, скалка; **гивер** – тріска, скріпка; **назви посуду і місткостей: бербівка** – дерев'яна посудина; **боденьча** – маслянка; **вальбійка** – корито, ночви; **варінча** – невеликий горщик для двох; **винівка** – винна бочка; **водопійча** – кухоль для води; **гаргала** – глечик для води; **гелета** – дерев'яне барильце; **гентина** – дерев'яна заготовка для посуду; **гербатка** – бляшанка для зберігання чаю; **горночок** – невеликий горщик; **гавзун** – великий горщик; **гелета** – барильце; **джарка** – чарка; **зсила** – кошик для зерна в коморі; **назви предметів, пов'язаних з приготуванням їжі (в печі чи на відкритому вогні): ватралька** – пряма кочерга; **ватроль** – палиця, рогац; **верклюг** – пристрій для підвішування казанка над вогнем; **замітавка** – лопата для палаючого вугілля; **назви мотузок, ниток: веретина** – нитки для ткання; **вороза** – вірьовка чи ремінь у батозі; **гужва** – розпарена деревна гілка у вигляді кільця для зв'язування чогось; **гужівка** – гужва; **гуз** – вузол (на нитці чи вірьовці); **дріть** – здвоені мідні дротики тощо; **назви спеціальних чи професійних знарядь: гвер** – рушниця, гвинтівка; **забийниця** – знаряддя для вбивства тхора; **заволоть** – рибальська сіть; **вінкель** – телярський косинець; **зворотниця** – залізнична стрілка;

г) назви предметів побутового вжитку – **меблів та предметів хатнього урядження: банкбетьель** – розсувний ослін, який використовується як ліжко; **бюрко** – письмовий стіл; **верцадло** – те саме, що дзеркало; **жарівка** – лампочка розжарювання, електролампочка; **залижник** – полиця для

ложок; **застілок** – постіль; **предметів особистого вжитку**: **вервиці** – чотки; **вереня** – те саме, що рядно; **глядило** – дзеркало, люстерко; **денник** – щоденник; **дзигарок** – годинник; **дзюбенка, дзюблинка, дзюбня** – гуцульська вовняна торба, яку носять через плече; **дуганчак** – гаман, капшук; **документів**: **аністрат** – судовий документ про заборгованість за землю; **виказка** – документ, по свідчення особи; **грпис** – таємна записка, що закладалася у спеціальну схованку або передавалася із рук у руки за призначенням; грошових одиниць: **бринькач** – дзвінка монета; **грошина** – монета; **музичних інструментів та інших предметів для гри, розваг**: **вертлик** – шарманка; **горелі** – гойдалка; **гаджело** – дзига; **гайда** – 1) вівчарська сопілка, 2) волинка, коза; **гайдиця** – зменш. до гайда; **гергега** – дзига, **денцівка** – музичний інструмент типу сопілки; **засобів пересування та їх частин**: **букша** – втулка в колесі; **дараба** – пліт, збитий із дерев'яних кругляків; **залубниці** – сани з кузовом;

д) назви продуктів харчування – **узагальненого значення**: **варя** – варене; **годуля** – їжа, корм; конкретні назви продуктів і страв **тваринного походження** (з м'яса, молока, яєць): **білток** – білок яйця; **будзя** – м'ясо; **бужениця** – буженина; **верхнина** – вершки, сметана; **вурда** – варений невитриманий сир; **дзяма** – яловичий відвар; **дрижинець** – драгли; **зарядка** – сметана; **рослинного походження**: **варя** – страва з буряків, слив і квасолі; **дзюбавка** – пшенична каша з медом чи цукром; **грущанка** – страва, зварена з розтертих груш; **леквар** – варення зі слив; **назви напоїв**: **гардман** – міцна горілка; **гербата** – чай; **каламанка** – горілка; **обрядові назви**: **налець** – весільний хлібець; **галунка** – крашанка; **назви частини** (напр., хліба і под.): **дарабчик** – шматочок;

е) назви речовин: **вітріоль** – сірчана кислота; **вітріоль** – 1) синій камінь, мідний купорос, 2) загальна назва купоросу; **галунина** – галун; **горицька** – жовтувата глина, що є сировиною для виготовлення горшків і глеків; **грецило** – галун; **елиниця** – назва води в замовлянні, **клітнина** – целюлоза;

6. Назви просторових понять, співвідносних з конкретним місцем – **для виконання спеціальних дій**: **амбон** – те саме, що амвон; **біжниця** – 1) божниця, 2) храм; **відскокня** – трамплін; **для побутових потреб**: **виходок** – нужник, убиральня; **городина** – тин, паркан, огорожа; **дідинець** – двір, подвір'я; **двірець** – залізнична станція; вокзал; **домівство** – дім; **дяківня** – оселя ляхів; **завірки** – огорожа з кілків чи гілок; **засилка** – отвір для просилення нитки, шнурка; **лазничка** – хатній туалет; **для виконання господарської діяльності у тваринництві**: **бовгарка** – загорода для худоби; **вакарка** – загорожа для худоби; **дійнарка** – загорода, де доять корів, овець, кіз; **єлівник** – приміщення для молоді, ще недійної рогатої худоби; **маштарня** – стайня; **кантина** – землянка, льох; **для означення ділянок городу за назвою вирощуваної культури**: **барболісько** – місце, де росте картопля; **грулисько** – місце, де росте картопля.

7. Назви представників тваринного світу включають такі підгрупи:

а) назви свійських тварин: **барнуля** – корова червоно-бурої масті; **белечка** – вівця; **берулька** – ягня; **бидлина** – худоба, худобина; **бидля** – маля рогатої худоби; **бук** – бугай; **ватуля** – вівця з першим ягням; **ветуля** – 1. Однорічна коза. 2. Вівця з першим ягням; **ганцига** – худобина, шкапа; **гармасар** – жеребець; **гача** – лоша; **гачур** – жеребець; **гачура** – трирічна кобила, яка ще не жеребилася; **гов'єдо** – рогата худоба; **готуля** – молода коза; **дворічняк** – дворічний кінь; **дійник** – дійна худоба; **дойник** – дійна худоба; **дойок** – сосок коров'ячого вимені; **дроб'ята** – вівці; **жерва** – злий пес; **мершаник** – бик; **млиця** – лоша; **острововна** – свиня;

б) назви диких тварин – **звірів**: **вевірка** – білка; **веврик** – те саме, що вевірка; **верхлюк** – дике поросля; **вискічка** – білка; **вівериця** – білка; **гавкач** – лис; **гацук** – кажан; **дик** – дикий кабан; вепр; **дицак** – дикий звір; **жджок** – землерийка; **зачка** – самиця зайця, зайчиця; **нехаринець** – вовк; **птахів**: **блиска** – трасогузка; **букивчак** – зяблик; **букодірка** – зяблик; **вербей** – горобець; **вершнюк** – лісовий жайворонок; **волоочок** – **волове око (очко)** – найменший в Україні співочий птах; **водвуд** – одуд; **вугрин** – одуд; **гастівка** – ластівка; **горляк** – зобастий голуб; **готя** – пташа глухаря; **гребелюк** – стриж; **гребенюк** – стриж; **гривак** – сизий голуб; **гривнок** – сизий голуб; **гегавка** – гоголь; **гіб** – сорокопуд; **готка** – самка глухаря; **готур** – глухар; **джеджора** – сойка; **джонва** – дятел; **джоя** – сойка; **дубельт** – бекас; **єва** – іволга; **євка** – вівчарик; **журавець** – журавель; **золотомушка** – корольок; **лелик** – кажан; **мева** – чайка; **ночовид** – кажан; **плазунів і земноводних**: **бадоня** – те саме, що гаденя; **гадюк** – гадина; **гашка** – гадюка, змія; **гашурка** – ящірка; **головачка** – пуголовок; **Галиця** – чорна гадюка; **єщірка** – ящірка; **комахи**: **бинч** – трутень; **бонюх** – гнойовий жук; **борознюк** – личинка хруща; **бумбак** – жук; **бурчало** – муха; **грайка** – муха, що сильно дзижчить у польоті; **гусельниця** – гусениця; **гадзуля** – гнойовик; **жировиця** – муха, яку настромлюють на гачок рибалки; **жубелиця** – гнойовий жук; **заплювиця** – м'ясна муха; **кряка** – жаба; **ліскуля** – ящір; **риб** та **характерних для них частин тіла**: **барбуля** – порода риби; **дзябра** – зябра; **зіви** – зябра; **зяви** – зябра, **марена** – лящ.

8. Назви рослинного світу входять до таких підгруп:

а) назви городніх культур, плодів та їх частин: **балабурка** – картопля; **бандз** – картопля; **барболя** – бараболя; **бульбан** – картоплина; **бульва** – цибулина; **буришка** – картопля; **вельбіб** – сорт великих бобів; **гарбузя** – гарбузеня; **гардибурка** – картопля; **гризачка** – ріпа; **гризучка** – ріпа; **груля** – картопля; **земняк** – картопля;

в) назви злакових: **голина** – добірне зерно (крім вівса); **голька** – безоста пшениця; **градобойця** – побитий градом хліб;

г) назви садових культур (дерев, кущів, плодів – фруктів і ягід): **білошка** – сорт сливи; **бороסקва** – абрикос; **брескиня** – абрикос; **брослива** – персик; **зерниця** – плодове дерево, що виросло із зернини; **гаргачки** – агрус; **грезен** – виноградне гроно; **грожно** – виноградне гроно; **грозно** – 1) виноград, 2) гроно винограду; **гергецьки** – агрус; **гергечник** – кущ агрусу; **димна** – сорт невеликих круглих слив; **доброкваска** – гатунок кисло-солодких яблук; **євірниця** – порічки; **конфєря** – картопля; **ліщаниця** – ліщина; **оприни** – агрус.

г) назви технічних культур: **глушець** – льон; **звіток** – жмут розчесаного льону;

д) назви лісових дерев та їх частин: **багнітка** – сережка дерева; **ботюк** – стовбур дерева, що мають розпилити на дошки; **вершак** – верхня частина дерева; **віта** – гілка; **гітинка** – молода ялинка; **громівка** – ялина, вражена блискавкою; **гонтяниця** – ялина, що годиться для гонту; **горголя** – сук; **гургуля** – сук; **дупляк** – дуплисте дерево; **єлина** – ялина; **лядина** – сосниця.

е) назви трав і кущів: **базник** – собача бузина; **бринзолія** – чистотіл; **вербинець** – лоза; **воєчинець** – молочай; **гориквіт** – горицвіт; **дернюка** – дернина; **дичок** – вівсюг; **жебрій** – жабрій; **жовтільниця** – жовтяниця;

є) назви грибів: **блювак** – отруйний гриб; **буківка** – різновид гриба; **горгач** – різновид їстівного гриба; **жабійка** – різновид грибів;

ж) збірні назви – для відходів рослинного походження: **відзаддя** – полова; **гарнасса** – зібгана солома чи трава; **сика** – бадилля, ботвина; **грамуджа** – хмиз; **грулина** – картопляне бадилля; **грулянка** – бадилля картоплі; інші збірні назви: **в'язань** – жмуток, букет; **грузло** – грудка, жмут, клубок.

9. Назви для характеристики місцевості, рельєфу: **байоро** – баюра; **бороло** – розцелина у скелі; **болонья** – оболонь; **вертепа** – провалля, яр, ущелина; **глейовина** – глиниста земля; **глинянка** – глинище; **голиця** – чисте поле, де зрубані всі дерева; **головиця** – джерело; **горбака** – пагорб, підвищення; **городисько** – городище; **грегит** – кам'янисте поле; **грун** – пагорб, підвищення; **грунь** – вершина гори; **деберка** – провалля; **дебра** – яр; улоговина; **жолобина** – долина між двома узвишсями; **завіс** – круча; **заріння** – те саме, що зарінок; **звисник** – крутий берег річки; **кугава** – прірва; **мокрина** – болото; **охаба** – русло у річки.

У складі іменників на позначення абстрактних понять виділяємо такі тематичні групи:

1. Назви явищ природи (стан атмосфери, опади тощо): **багонка** – калюжа; **блюхавина** – сльота; **валорт** – випаровування, випар; **валортовування** – випаровування, **валортування** – те саме, що валортовування; **визів** – випаровування, випари; **відволода** – відлига; **відельга** – відлига; **відліж** – відлига; **вітериця** – вихор; **вітриця** – вихор; **голомороззя** – ожеледь, морозна погода за відсутності снігу; **гореч** – спека; **горяч** – спека; **дуявиця** – завірюха; **задимка** – сніжний вихор, хурделиця; **задувка** – завія, хурделиця; **заліття** – кучугури снігу; **коркобець** – веселка; **ледівка** – ожеледь; **обновець** – перший сніг.

2. Узагальнено-абстрактні назви дії та стану, з-поміж яких можна виокремити такі, що відображають офіційні сфери життя, освіти і побут міських верств: **агенція** – агентство; **абнегація** – самопожертва, **абшит** – відставка, звільнення зі служби; **аморети** – те саме, що амур; **апробата** – те саме, що апробація; **аранжація** – те саме, що аранжування; **асекурація** – забезпечення, страхування, гарантія; **асистенція** – поміч, допомога; **атентат** – спроба замаху на чиєсь життя; **виграна** – виграш; **виміна** – обмін; **вислід** – результат, наслідок; **вистава** – виставка; **відбиванка** – волейбол, **відбитка** – копія; **відчит** – доповідь, лекція; **візія** – 1) привид, мара. 2) видовище; **віц** – дотеп, **габілітація** – складання іспиту, що дає право викладати в університеті, **гафт** – гапування; **гратуляція** – дія за знач. гратулювати, **денервування** – стан за знач. денервувати; **дефіляда** – дефілювання; **експозитура** – те саме, що представництво; **екстрем** – крайність; **зряд** – управління, керівництво; **засяг** – радіус, віддаль; **стан суспільства**: **безпеченство** – безпека; **віче** – масові збори населення; мітинг; **варакоба** – заколот, заворушення; **ворохібня** – бунт; **сферу торгівлі**: **вартунок** – вартість, **випродаж** – продаж, **вплата** – оплата, сплата; **гандель** – те саме, що гендель, **гандлювання** – те саме, що гендлювання, **гляданка** – торгівля, **доставка** – доставка, доправлення, **закупи** – те саме, що закушівля; **зависка** – прострочений платіж.

Віддієслівні іменники цієї групи, утворені від співвідносних форм інфінітива за допомогою суфікса **-ни(я)** чи нульового суфікса, можуть називати трудові процеси, фізичні й фізіологічні дії та їх ознаки (переважно – акустичні) тощо, напр.: **гармидерування** – дія за знач. гармидерувати; **гарукання** – дія за знач. гарукатися; **глядання** – дія за знач. глядати; **газдування** – абстр. ім. до газдувати; **гивтання** – дія за знач. гивтати; **гляганя** – дія за знач. глягати; **деріння** – роздирання; **дзоркання** – дія за знач. дзоркати і звуки, утворюванні цією дією; **дилювання** – дія за знач. дилювати; **диндилінданя** – дія за знач. диндиліндати; **дихтіння** – дія за знач. дихтати; **достереження** – дія за знач. достерегти; **достеріганя** – дія за знач. достерігати; **дочекання** – чекання; **гутіння** – крик тетерука, токування; **вандри** – мандри; **вижин** – жнива; **гутір** – роз-

мова, балачка, бесіда; *гивт* – ковток; *загиб* – загибель; *заговір* – заклад; *затрим* – перешкода, затримка; *затруд* – зусилля; *звожай* – зведення хліба з поля; *зглядь* – 1) увага, 2) повага, шана.

Зрідка іменники з узагальненим значенням дії мають у складі основ інші слотовірні суфікси (напр., *-к(а)*, *-івк(а)*, *-анк(а)*, *-н(я)*, *-енин(а)*, напр.: *вандрівка* – мандрівка; *вирочня* – пророцтво; *вінчанка* – вінчання; *газдівка* – господарство; *дача* – грошові податкові стягнення; частка податі; *діленина* – ділення, розподіл; *заліжка* – заклад, парі; *звідня* – ставка віч-на-віч, – проте слова такого типу представлені в досліджуваному матеріалі одиничними прикладами.

Назви дій, що їх людина сприймає через акустичні ознаки, становлять такий ряд слів: *абомовня* – відгомін, луна; *вайкіт* – шум, гамір; *гавк* – гавкіт, *гойк* – крик, шум, *гудля* – гвалт, рейвах; *дурк* – стук.

Окрему семантичну підгрупу утворюють абстрактні іменники на позначення стосунків між людьми: *визивка* – лайка; *викрент* – викрутас; *зоторочка* – ворожі стосунки; *відмага* – відмовка; *відпірка* – відмовка.

3. Назви почуттів, психічно-емоційного стану людини представлені двома типами слів – з непохідною основою або ж відіменного (переважно – відприкметникового) творення: *банність* – сум, смуток; *безвиглядність* – абстр. ім. до безвиглядний; *бута* – пиха, погорда; *вовкодухість* – якість за знач. вовкодухий, *галабута* – погорда, пиха; *грита* – журба, печаль; *гунор* – психічний стан, настрій; *жадливість* – абстр. ім. до жадливий; *женихливість* – властивість за знач. женихливий; *журиця* – журба.

4. Назви хвороб, недуг та вад людського організму: *бетега* – хвороба; *блониця* – круп; *борван* – карбункул, чиряк; *глуха* – тиф; *ганч* – гандж, вада; *гуш* – зоб; *дзігерай* – нежить; *дихавиця* – астма; *задавка* – те саме, що дифтерит; *задох* – астма; *збур* – гонорея.

5. Назви, що мають значення збірності й позначають згупчення людей, рідше – згупчення тварин: Згупчення людей: *гліт* – тіснява, давка; *джурга* – згупчення людей чи худоби на дорозі; *зглота* – юрмище, натовп; *здвиг* – згупчення; натовп; *лая* – собача зграя; *марга* – худоба, *маржина* – худоба.

6. Назви на позначення часових понять: *вербляниця* – час цвітіння верб; *відгал* – припинення, перерва; *давина* – давнина.

Частина іменників, що виступають назвами загальних та спеціальних абстрактних понять, не становлять окремих тематичних груп: *бандига* – нісенітниця; *дивниця* – диво; *дивоглядь* – диво, дивовижа; *дужінь* – те саме, що дужість; *здіб* – зовнішній вигляд, статура; *звідня* – омана; *злуда* – омана; *гегена* – пекло, геєна; *газдівство* – господарство; *дівицтво* – 1) те саме, що дівоцтво, 2) дівоча цнота; *дідицтво* – спадщина, маєток поміщика-дідича.

Прояви варіантності у словах з кваліфікатором “західне”. Лексичний матеріал реєстрової частини ВТС СУМ засвідчує, що в багатьох випадках кваліфікатор “західне” виступає в таких вокабулах, які тлумачать значення не окремих слів, а фактично – їх варіантів. Варіантність може виявлятися: а) у фонетичній формі: *барболя* – *барбуля*; *батяр* – *бетяр*; *ватуля* – *ветуля* – *готуля*; *веприни* – *оприни*; *витріоль* – *вітріоль*; *вітериця* – *вітриця*; *гаргачки* – *гергецьки*; *годинар* – *годиняр*; *горголя* – *гургуля*; *гребелюк* – *гребенюк*; *грожно* – *грозно*; *грунь* – *грун*; *гугля* – *гугля*; *киптар* – *кептар*, *олінь* – *олень*; б) у слотовірному оформленні основ іменників: *букивчак* – *букодірка*; *вальбійка* – *валюга*; *вапортування* – *вапортовування*; *гривак* – *гривнок*; *гузва* – *гужівка*; *гузва* – *гузуля*; *гуц* – *гуцики*; *дзьобенка* – *дзьоблинка* – *дзьобня*; *орачка* – *оранка*; *оча* – *оченя*; в) у морфологічних ознаках: *байор* – *байоро*; *грезен* – *грожно*; *лож* – *ложа*; *макух* – *макуха*; г) **комбіновано**: *вевірка* – *веврик* – *вівериця*; *вевірка* – *вівериця*; *відволода* – *відельга* – *відліж*; *гиргачка* – *гирланка*; *джеджора* – *джоя*; *обіч* – *обочина*, *опуда* – *опудал* тощо.

Подібні прояви варіантності спостерігаємо при зіставленні західних слів і тих загальноновживаних, нормативних лексем-відповідників, якими тлумачиться їх значення:

а) **фонетичні варіанти**: *амбон* – *амвон*; *бадоня* – *баденя*; *белька* – *балка*; *біжниця* – *божниця*; *білток* – *білок*; *блиска* – *плиска*; *вандри* – *мандри*; *вандрівка* – *мандрівка*; *вандрівник* – *мандрівник*; *водвуд* – *одуд*; *варакоба* – *ворохоба*; *відельга* – *відлига*; *воляр* – *воляр*; *гадwab* – *едwab*; *газда* – *газда*; *гандель* – *гендель*; *гандлювання* – *гендлювання*; *гандляр* – *гендляр*; *гафт* – *гапт*; *гашурка* – *яцірка*; *гегена* – *геєна*; *гимн* – *гімн*; *гастівка* – *ластівка*; *гориквіт* – *горлицвіт*; *грун* – *грунь*; *ганч* – *гандж*; *джокей* – *жокей*; *елена* – *ялина*; *єцірка* – *яцірка*; *жебрій* – *жабрій*; *жерва* – *жавра*; *нахта* – *нафта*;

б) **словотвірні варіанти**: *аморети* – *амури*; *апробата* – *апробація*; *аранжація* – *аранжування*; *бальяник* – *бальяндрасник*; *бужениця* – *буженина*; *буківка* – *букодірка*; *вартунок* – *вартість*; *виміна* – *обмін*; *винувач* – *обвинувач*; *випродаж* – *продаж*; *вінчанка* – *вінчання*; *гарбузя* – *гарбузеня*; *глота* – *зглота*; *голомороззя* – *голоморозь*; *гречисько* – *гречківка*; *гризачка* – *гризучка*; *гусельниця* – *гусениця*; *дарівник* – *даритель*; *диминець* – *димар*; *женькиня* – *жниця*; *женьчар* – *жнець*; *женьчарка* – *жниця*; *жовтільниця* – *жовтяниця*; *загінчай* – *загінник*; *журавець* – *журавель*; *залубниця* – *залубні*; *мітовка* – *мітла*; *намовина* – *намова*; *омилка* – *помилка*;

в) комбіновані варіанти: *боросква – брескиня – брослива, верей – горобець; гандзолля – гондзоля; гентина – гонт; готуля – ватуйка; ева – іволга; ерем – ярмо;*

г) морфологічні варіанти: *багро – багор, лож – ложка.*

Отже, кількість слів з позначкою *зах.* у ВТС СУМ далеко не завжди свідчить про кількість лексем, а в багатьох випадках відображає явище варіантності.

Джерела лексик з кваліфікатором “*західне*” у “**Великому тлумачному словнику сучасної української мови**”. Встановлено, що слова з позначкою *зах.* у ВТС СУМ налічують загалом близько 3500 одиниць, або 1,4 % із загальної – близько 250 тис. – кількості слів. У “Словнику української мови” в 11-ти тт. (далі – СУМ) кількість слів, що мають позначку *зах.* – майже 150 одиниць, або 0,1 % від загальної – близько 138 тис. – кількості слів. Абсолютний відсоток *західних* слів у кожному з названих словників – незначний, та все ж порівняно із СУМом кількість слів з кваліфікатором “*західне*” у ВТС СУМ зросла практично вдвідесятеро, однак з огляду на те, що ВТС СУМ не подає паспортизації матеріалу, складно встановити джерела поповнення *західних* слів.

Окремі попередні спостереження показують, що позначка *зах.* з’явилася при деяких словах, що в СУМ такої позначки не мали й паспортизовані творами українських радянських письменників, зокрема: *ворохобник* – те саме, що бунтівник (у тв. Ф. Бурлаки); *божниця* – 1) те саме, що божник; 2) храм, церква (у тв. О. Гончара, С. Скляренка); *борознюк* – личинка хруща (у тв. М. Стельмаха); *бюрко* – зменш. до бюро; *вандрувати* – мандрувати (у тв. Ю. Яновського); *вимін* – дія за знач. виміняти (у тв. Ю. Смолича); *відгал: без відгалу* – не припиняючись, без перестанку, безперервно (у тв. О. Досвітнього); *відчитувати* – закінчити читати лекцію, урок тощо (у тв. Ю. Збанацького); *візія* – те саме, що привид (у тв. І. Кулика); *віточка* – зменш.-пестл. до вітка (у тв. А. Шияна). З іншого боку, окремі слова, марковані як *зах.* у ВТС СУМ, в СУМі ілюстровані творами східноукраїнських письменників – Л. Глібова (*віточка*), П. Грабовського (*вітонька, дивниця*), Панаса Мирного (*єдваб, жичити*), Якова Щоголева (*верцадло*).

Аналіз тематичних груп іменникової лексики виявив значну перевагу слів на позначення конкретних предметів зі сфери побуту й господарської діяльності селян, горян. З цього можна припустити, що одним із джерел поповнення складу *західних* слів у ВТС СУМ були не твори художньої літератури чи інші джерела, що відображали б функціонування української літературної (писемної) мови на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст., а словники діалектної лексики.

Завдяки паспортизації відповідних слів в “Етимологічному словнику української мови” (ЕСУМ) вдалося встановити джерела їх фіксації та територію поширення.

Значна кількість слів паспортизована за лексикографічними пам’ятками, напр.: слова *байор; болоння, буківка, букша, бульбан, бульва, веркльог, верхлюк, визів, відгал, вурда, габлі, гайвка, гамба, гардибурка, гачі, гентина, гов’єдо, готуля, грегит, грецило, грозно, грун, гугля, газда, галиця, гаргала, грунь, гугля, гуш, дзьобенка, дзьоблінка, дзьобня, дзяма, дима, дуна, ева, жебрій, заплювиця, зух* подано з покликанням на “Малоруско-німецький словар” Є. Желехівського; слова *буяк, веркльог, вурда, голомороззя, газда, галиця, дзяма, дуна, заплювиця* подано за “Словарем української мови” за ред. Б. Грінченка; слова *букурія, вевірка, веркльог, гандель, гербата, горботка, горголя, дзяма* були зафіксовані в “Словнику української мови” Д. Яворницького; слова *бульбан, веркльог, верцадло, вурда* взято з праці Ф. Піскунова “Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан”; слово *габлі* паспортизовано “Словником української мови” П. Білецького-Носенка. Слова *бандз, грозно, жабійка, жебрій* подано за “Словарем українських виразів, перейнятих з мов турецьких” О. Макарушки;

Чимало діалектних слів зафіксував свого часу І. Верхратський: *бетєга, бомбар, грезен, гаргала, дойка* (“Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів”); *бандз, блиска, бульва, вевірка, готуля; гацук; готур; ева* (“Нові знадобы до номенклатури і термінології природописної народної”); *вороза* (“Знадоби до словаря южноруського”); *жджок* (“Про говір галицьких лемків”); *вевірка, голомороззя* (“Говір Батюків”). Слова *алтиця, вевірка, габук, горботка, гандзолля, дзьобенка, дзьоблінка, дзьобня, дзяма* подано за “Матеріалами до словника буковинських говірок”; *бетяр, бороло, бульва, бута* – за “Словником бойківського діалекту” М. Онишкевича.

Діалектна лексика української мови взята зі списків, поданих у публікаціях матеріалів з одного села чи з території поширення якогось говору: *букша, голомороззя* (“Словник специфічної лексики правобережної Черкащини” П. С. Лисенка); *букша* (“Словник специфічної лексики говірки с. Муціївки” Л. С. Паламарчука); *букша, вурда, дурк* (“Словник специфічної лексики говірок Нижнього Подністров’я” Й. О. Дзензелівського); *веркльог* (“Словник польських говорів” П. С. Лисенка); *веркльог, голиця* (“Словник діалектизмів українських говірок Одеської області” А. А. Москаленка); *вороза, галапас* (“Словник спеціальної лексики говірки с. Писарівки” О. С. Мельничука) тощо.

Висновки. У складі *західних* слів ВТС СУМ зафіксовано чимало діалектних лексичних варіантів (переважно фонетичних та словотвірних), а не окремих лексем. Чимало слів мають непохідну основу й етимологічно неясні (напр., *байдур, балхва; бемба, бокозійник, боноух, бросли-*

ва, брячка, будзя, вельбіб, вернина, габук, галапас, горелі, гаргачки, горголя, готур, джеджора, джоя, ева, євка, жджок, жубелиця та ін.). А з-поміж тих слів, що їх етимологію розкрито в ЕСУМ, чимало мають чужомовне походження, напр.: із західнослов'янських мов – польської (багнітка, балясник, бандз, белька, блоніця, блюхавина, болоння, бута, вербуванець, верхлюк, верцадло, визів, габлі, гадваб, гадра, гардаман, гентина, гербата, глейовина, горботка, грегит, гандзолля, гацик, дзьопа, дідинець, дупа, журавець, залубниці, земняк, зух); чеської (берулька, бульва, жабійка); словацької (блиска, гача, горар, груля, дурк, жилляр); з південнослов'янських мов – болгарської (батяр, бумбак, галабута, гаджала); з румунської та загалом – східнороманських мов (алтиця, байор, балець, белечка, букурія, вурда,гайдей, гармасар, гелета, горгач, готуля, грун, гадзуля, гелета, грунь, гургуля, гуш; дзіґерай, дзяма, дойка, жерва); з угорської мови (бе-тега, бичак, гамба, газда, ганч, гіб, дараба, джугля, джурґа); з німецької мови (абшит, агенція, асистенція, букша, гандель, гафт, гугля, гвер, гугля, дубельт); з литовської мови: джонва тощо.

Названі факти підтверджують, що західноукраїнські слова в реєстрі ВТС СУМ – це передусім діалектні південно-західного наріччя, адже в західноукраїнському варіанті літературної мови часів І. Франка, О. Кобилянської, В. Стефаніка, О. Маковея та ін. – в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – лексичний склад збагачувався насамперед абстрактною лексикою. Як довела у своїх працях О. Муромцева, найпродуктивнішими були іменники з суфіксами -ість –ств(о) із значенням узагальненої ознаки; також широко входила в українську мову того часу запозичена лексика (в основному – назви абстрактних понять із сфери суспільних, економічних, політичних відносин, філософії, літератури, мистецтва) [10; 11].

Порівняно малий відсоток дієслів серед аналізованої лексики з кваліфікатором “західне” також підтверджує припущення, що у ВТС СУМ не використано тих джерел, що засвідчили стан української літературної мови другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в її західному варіанті. Адже, як показано в ряді праць, присвячених аналізу мови творів західноукраїнських письменників того часу (зокрема – й О. Кобилянської), лексична специфіка західноукраїнської мовно-літературної практики виявлялася передусім у семантичній структурі префіксальних дієслів спільнослов'янського фонду та віддієслівних іменниках [2; 17–20; 23; 24].

Завдяки паспортизації відповідних слів в “Етимологічному словнику української мови” вдалося встановити джерела їх фіксації та територію поширення. Джерелом поповнення цієї групи слів послужили переважно діалектні та історичні словники, в яких зафіксовано лексику народнорозмовної мови. Проте в бібліографічному переліку до ВТС СУМ не названо жодного діалектного словника.

Вдалося також виявити, що співвідношення між кількістю іменників і дієслів у СУМ та ВТС СУМ – дуже відрізняється: якщо в СУМ кількість іменників перевищує кількість дієслів майже вдвічі, то у ВТС СУМ кількість іменників перевищує кількість дієслів більш як у 10 разів. Отже, збільшення слів з кваліфікатором “західне” у ВТС СУМ відбулося переважно завдяки іменниковій лексиці.

Зміст позначки “західне” у ВТС СУМ фактично збігається зі змістом позначки “діалектне”, що певною мірою суперечить реальному історичному статусові слів західноукраїнського варіанта літературної мови кінця ХІХ–початку ХХ ст. – фактично, вони не знайшли належного відображення у реєстрі ВТС СУМ. Одна з причин такої прогалини пов'язана з тим, що в цьому Словнику не використано тих джерел української мови, які в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. засвідчили її жанрово-стилістичне багатство у західноукраїнських періодичних виданнях, термінологічних словниках, творах красного письменства тощо.

Отже, гадаємо, практичному застосуванню кваліфікатора “західне” в сучасній лексикографічній практиці мають передувати ґрунтовні дослідження стану лексики української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. та укладання регіональних словників на джерельній базі різностильових і різножанрових текстів того періоду.

Список використаних джерел

1. Бідер Г. Тенденції нормалізації лексики й словотвору української літературної мови в ХХ ст. (питання мовної культури в радянський та пострадянський періоди) / Герман Бідер // *Ucrainistica: Збірник наукових праць*. – Кривий Ріг, 2002. – С. 67–72.
2. Булега Н. Дієслівне слововживання епістолярію Ольги Кобилянської у контексті сучасних лексико-стилістичних норм української літературної мови / Н. Булега, Л. Ткач // *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 87: *Слов'янська філологія*. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 154–169.
3. Вакуленко С. Полонізми у складі західноукраїнської лексики за “Українсько-німецьким словником” Зенона Кузелі та Ярослава Рудницького / С. Вакуленко, В. Піддубна // *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 93: *Слов'янська філологія*. – Чернівці, 2000. – С. 112–129.
4. Герман К. Ф. Боротьба за розвиток української літературної мови на Буковині (1775–1918 рр.) / К. Ф. Герман // *Українська мова на Буковині: її минуле і сучасне: Матеріали*

- II Всеукраїнської конференції, присвяченої 200-річчю нової української літератури і літературної мови (Чернівці, 24–26 вересня 1998 р.). – Чернівці: Місто, 1998. – С. 8–17.
5. Данилюк Н. До проблеми єдиної української літературної мови та її варіантів / Н. Данилюк // Другий міжнародний конгрес україністів. Львів, 22–28 серпня 1993. – Львів, 1993. – С. 12–16.
  6. Демська О. Вступ до лексикографії : Навчальний посібник / Оріся Демська. К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2010. – 260 с.
  7. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Південно-західні впливи у текстах письменників підросійської України кін. XIX – поч. XX ст. / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наукові записки НаУКМА. – Т. 60: Філологічні науки. – К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2006. – С. 3–14.
  8. Кравченко-Дзондза О. Е. Художні і структурні особливості мови західноукраїнської прози 20-х років XX століття / О. Е. Кравченко-Дзондза // Мовознавство. – 2000. – № 4–5. – С. 33–37.
  9. Муромцева О. Тенденції розвитку словникового складу української літературної мови (кінець 80-х–90-і рр.) / О. Муромцева // Четвертий міжнародний конгрес україністів, 26–29 серпня 1999 р., Одеса. Мовознавство: Доп. та повідомл. – К.: Університетське видавництво “Пульсари”, 2002. – С. 22–25.
  10. Муромцева О. Г. Головні процеси в розвитку лексичного складу української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст. / О. Г. Муромцева // Мовознавство. – 1983. – № 6. – С. 18–25.
  11. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. / Ольга Георгіївна Муромцева. – Харків, 1985. – 152 с.
  12. Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію [Електронний ресурс] / В. Німчук // Українська мова. – 2012. – № 3. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/node/270>
  13. Одарченко П. Про культуру української мови: Збірник статей / Петро Одарченко. – К.: Смолоскип, 1997. – 320 с.
  14. Полюга Л. Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності / Лев Полюга // Вісник Львівського ун-ту. Серія журналістики. – 2003. – Вип. 23. – С. 144–152.
  15. Стишов О. Варіантні форми в сучасній українській мові [Електронний ресурс] / Олександр Стишов. – Режим доступу: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine65-15.pdf> /
  16. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 – Українська мова” / Струганець Любов Василівна. – Київ, 2002. – 36 с.
  17. Тарновецька Л. До проблеми галицьких елементів в українській літературній мові кінця XIX – початку XX ст. / Л. Тарновецька, І. Шепетюк, Н. Булега // Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку / Науковий щорічник. – Тернопіль: Збруч, 1999. – С. 31–46.
  18. Ткач Л. Реалізація структурного і семантичного потенціалу лексики південно-західних українських говорів у літературній мові кінця XIX – початку XX ст. / Л. Ткач // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2001. – С. 301–307.
  19. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Ч. 1: Матеріали до словника / Людмила Ткач. – Чернівці: Рута, 2000. – 408 с.
  20. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Ч. 2: Джерела і соціолікультурні чинники розвитку / Людмила Ткач. – Чернівці: Рута, 2007. – 704 с.
  21. Ткач Л. Юрій Федькович і культурно-писемна традиція української мови / Л. Ткач // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 274–275: “Слов’янська філологія”. Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури. – Чернівці: Рута, Книги – XXI, 2005. – С. 22–35.
  22. Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця XIX–початку XX століття і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні / Л. Ткач // Матеріали V Конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірн. наук. ст. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 22–38.
  23. Ткач Л. Ольга Кобилянська і західноукраїнський варіант літературної мови (за матеріалами листування письменниці) / Л. Ткач, І. Черкез // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 216–217: “Слов’янська філологія”. Ольга Кобилянська – письменниця і громадянка: національне і загальнолюдське. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 179–195.
  24. Ткач Л. Традиційно-історичний ґрунт становлення засобів офіційно-ділового стилю в західному варіанті української літературної мови кінця XIX–початку XX ст. / Л. Ткач, І. Марко // Українська історична та діалектна лексика: Збірн. наук. пр. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. – Вип. 4. – С. 166–181.
  25. Хмельовська О. Лексикографія в е-форматі [Електронний ресурс] / Оксана Хмельовська // Тиждень. – 2012. – № 26 (243). – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Culture/53996>
  26. Ціхоцький І., Левчук О. Лексикографічний практикум. Навчально-методичний посібник для студентів I курсу філологічного факультету / Іван Ціхоцький, Оксана Левчук. – Львів, 2013. – 114 с.

Список умовних скорочень

ВТС СУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред.-кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – Т. 1: А–Г / Уклад.: Р. В. Болдирев [та ін.] – К.: Наук. думка, 1982. – 632 с.; Т. 2: Д–Копці / Уклад.: Р. В. Болдирев [та ін.] – 1985. – 572 с.; Т. 3: Кора–М / Уклад.: Р. В. Болдирев [та ін.] – 1989 – 552 с.; Т. 4: Н–П / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. – 2003. – 656 с.; Т. 5: Р–Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 704 с.; Т. 6: У–Я / Уклад.: Г. П. Півторак [та ін.]. – 2012. – 568 с. (*Словники України*).

СУМ – Словник української мови. В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970–1980.

Анотація. Одним із актуальних завдань сучасної української лексикографії є об’єктивне відображення в словниках тлумачного типу багатьох слів, які вживалися в західноукраїнському варіанті літературної мови другої половини ХІХ – початку ХХ ст. й були характерними як для мови творів західноукраїнських письменників, так і для мови періодичних, наукових, навчальних видань того періоду тощо.

В українській лексикографії 1970–1980-х рр. застосовували кваліфікатор “західне” при відповідних словах реєстру, проте західноукраїнську лексику трактували вузько. Аналіз тематичних груп іменникової лексики виявив значну перевагу слів на позначення конкретних предметів зі сфери побуту й господарської діяльності селян, горян. З цього можна припустити, що одним із джерел поповнення складу західних слів у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” були не твори художньої літератури чи інші джерела, що відображали б функціонування української літературної мови на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., а словники діалектної лексики.

Ключові слова: українська лексикографія, словникові кваліфікатори (маркери), західноукраїнський варіант літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст., західноукраїнські слова.

Summary. One of the urgent problems of the modern Ukrainian lexicography is to reflect objectively in explanatory dictionaries numerous word types that were used in the Western literary language version of the late XIXth – early XXth centuries and were characteristic of both language works of Western writers, and of language periodicals, scientific, educational publications of the period and so on.

The first lexicographical writings, which fix and describe typical differences between the Dnieper and the Western usages, appeared in the mid-20s of the XXth century. In particular, one of these papers was “The stylistic dictionary of the Ukrainian language” by I. Ohienko. However, a comprehensive study of the impact of cultural and written tradition and western linguistic and literary practices of the late XIXth – early XXth century on the formation of stylistic norms in the modern Ukrainian literary language started recently.

In the 1970–1980 the Ukrainian lexicography applied the qualifier “Western” in the certain words of the relevant register, but the Western vocabulary was interpreted narrowly, this results in the fact that in “The dictionary of the Ukrainian language” of 11 volumes about 150 such words were registered which is 0.1 % of about 138 thousands. In “The Great Dictionary of the modern Ukrainian language” (2005), consisting of about 250 thousand words, the words with the qualifier “Western” account for about 1.5 %. The absolute percentage of the words with “western” in each of these dictionaries is insignificant.

The analysis of the thematic noun groups disclosed the significant advantage of the words denoting specific objects from the sphere of everyday life and economic activities of farmers and mountaineers. Thus we can assume that a source of replenishment of the western vocabulary in “The Great Dictionary of the modern Ukrainian language” were not literary writings or other sources that reflect the use of the Ukrainian literary language in Western Ukraine in the second half of the XIXth – early XXth centuries, but the dialectal dictionaries.

Due to the certification of the related words in “The etymological dictionary of the Ukrainian language” we managed to determine the sources of their recording and their distribution area. A large number of words have been certified by the lexicographical tokens and dialectal recordings. The content of tagging “Western” in “The Great Dictionary of the modern Ukrainian language” (2005) actually coincides with the content of the designation “dialectal”, which to some extent contradicts to the real historical status of the words of Western literary language of the late XIXth – early XXth centuries. Therefore, a study of this trend should be continued.

Key words: Ukrainian lexicography, dictionary qualifiers (tokens), Western literary language version of the late XIX – early XX century, Western words.

Отримано: 14.02.2015 р.